

Posejdoniosa z Apamei (między 135 a 50 r. przed Chr.) wskazuje, że jego kosmologiczna teologia o Bogu i świecie, jako wielkiej jedności, nie mogła być podstawą dla autora Mądrości Salomona w rozumieniu mądrości jako pośrednika między Bogiem i światem. Również platonik Tanioch z Askelonu (140–68/67 przed Chr.), ze swoją ideą Boga, duszy świata i przebóstwionego świata, nie mógł mieć wpływu na poglądy autora Księgi Mądrości Salomona. Eudoros z Aleksandrii (I w. przed Chr.), przedstawiciel platonizmu i odkrywca transcendencji Boga, nie wykazuje związków z Księgą Mądrości.

Wnioski z dotychczasowych badań tekstów biblijnych pozwalają stwierdzić, że poza niektórymi pojęciami platoników, nie można stwierdzić specyficznych związków mądrości, występujących w Księdze Mądrości Salomona i filozofii platońskiej. W przeciwieństwie do niejasnego podziału między Bogiem i światem w platońskich poglądach filozoficznych, żydowska teologia zachowuje podział między transcendencją Boga i Jego działaniem w świecie przez ducha mądrości. Wobec braku świadectw filozoficznych na mądrość jako hypostazę, potwierdza się rozumienie tekstów mądrościowych jako poetycką personifikację.

Główną zasługą tego studium jest podjęcie badań historyczno-filozoficznych i dostarczenie obszernego materiału (rozdz. 3 i 4) pozwalającego wyjaśnić duchowe środowisko Księgi Mądrości. Autor, po dosyć gruntownych badaniach, doszedł do wniosku, że mądrość w księgach mądrościowych nie jest hypostazą, ale poetycką personifikacją.

Metodyczne pytanie o mądrość jako hypostazę pozwoliło spojrzeć również w części egzegetycznej na inne aspekty Księgi Mądrości. Odnosi się to szczególnie do struktury literackiej całej Księgi czy poszczególnych jej tekstów, jak np. Mdr 7,1–8,21. Badania prowadzone w pracy i przedstawione materiały pozwalają szerzej poznać historyczno-duchowy kontekst Księgi Mądrości Salomona, jej obraz mądrości, jaki przedstawia czytelnikowi jej odniesienie do Boga jako jej Stwórcy.

Ks. Zdzisław Malecki

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2007, t. 40, z. 2, s. 469–471

Antonio García-Moreno, *Gesù Nazareno, il Re dei Giudei*, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana 2006, 509 s.

Antonio García-Moreno jest emerytowanym profesorem egzegezy Nowego Testamentu na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Navarra w Hiszpanii oraz członkiem Asociación Bíblica Española i Studiorum Novi Testamenti Societas.

We wprowadzeniu do recenzowanej pracy, Ignace de la Potterie (Papieski Instytut Biblijny w Rzymie) – badacz Apostoła Jana – pisze, że profesor García-Moreno, podobnie jak on, został pociągnięty przez Jana (s. 5). Opinię tę potwierdzają wcześniejsze publikacje A. García-Moreno: *El cuarto Evangelio. Aspectos teológicos* (Pamplona 1996); *Introducción al Misterio. Evangelio de San Juan* (Pamplona 1997) /wyd. włoskie: *Temî teologici del Vangelo di Giovanni*, Bologna 2000–2001, t. I–III).

Książka ta jest tłumaczeniem oryginału hiszpańskiego (*Jesús el Nazareno, el Rey de los judíos. Estudios de cristología Joánica*, Pamplona 2001, 455 s.), którego podjął się Giovanni Dal Silenzio. Zawiera ona: wstęp (s. 1–3), wprowadzenie (s. 5–8), dziewięć rozdziałów

(s. 9–421), podsumowanie (s. 423–428), bibliografię (s. 429–466), indeks sigli biblijnych (s. 467–497), indeks cytowanych osób (s. 499–507), spis treści (s. 509).

Rozdział I „Zarys wprowadzający” (s. 9–42). „Chrystus, Słowo Ojca, które stało się człowiekiem za sprawą Ducha Świętego” (*Tertio Millennio adveniente* 40). „Wiara w prawdziwe wcielenie Syna Bożego jest znakiem wyróżniającym wiarę chrześcijańską: «Po tym poznajecie Ducha Bożego: każdy duch, który uznaje, że Jezus Chrystus przyszedł w ciele, jest z Boga»” (1 J 4, 2) [*Katechizm Kościoła katolickiego*, 463] – słowa te rozpoczynają, a zarazem określają przedstawianą monografię (s. 9–10). Ponowne spojrzenie na wcielenie Chrystusa w świetle IV Ewangelii, staje się dla autora ukierunkowaniem w dotknięciu Misterium, którego dynamizm „kształtuje człowieka w czasie” (s. 11). Stąd, w tym rozdziale znajdujemy krótką charakterystykę historii chrystologii oraz zarysowanie przymysłów współczesnych teologów. A. García-Moreno w jego zakończeniu pisze, że „nie jest możliwe zamknięcie wydarzenia chrystologicznego tylko w granicach życia ziemskiego Jezusa. [...] Potrzebuje ono Starego Testamentu, jak i czasu Kościoła” (s. 42). W tym aspekcie należy spojrzeć na następne stronnice niniejszej książki.

W rozdziale II „Logos, tajemnica i objawienie” (s. 43–75) autor w pierwszej kolejności dotyczy zagadnienia *Jan i Synoptycy*, by następnie przejść do szczegółowych badań nad tytułem Logos. Dokonuje analizy filologicznej (korzenie greckie i hebrajskie) i teologicznej (Słowo wobec stworzenia, gdzie szczególnie mocno rozważa myśl zawartą w 1, 3: „Wszystko przez Nie się stało, a bez Niego nic się nie stało, [z tego], co się stało”).

W kolejnym rozdziale „Jezus Chrystus Baranek Boży” (s. 77–116), jak sam profesor García-Moreno wspomina w pierwszym jego przypisie, tytułowi: Baranek Boży poświęcił już więcej uwagi w swojej wcześniejszej książce *El cuarto Evangelio. Aspectos teológicos*. Ze względu jednak na ważność tego zagadnienia w chrystologii Janowej, ponownie je opracował, poszerzając również zakres bibliograficzny. Korzenie semantyczne, znaczenie tego tytułu w Starym Testamencie, Targumach, nauczaniu Jana Chrzciiciela, Apokalipsie, apokryfach, liturgii i w przepowiadaniu Kościoła wypełniają jego treść. Kompensacją jego przesłania mogą być następujące słowa: „Baranek Boży jest symbolem i godłem miłości bezgranicznej dawanej z siebie, ale też jest jaśniejącym znakiem najwyższej nadziei. Poza ofiarowaniem się Baranka jest wieczny tryumf i ostateczne zwycięstwo, poza całkowitą i dobrowolną ofiarą jest radość i pokój” (s. 116).

Najdłuższy, bardzo dobrze przygotowany, to tytułowy rozdział IV „Król żydowski” (s. 117–185). Antonio García-Moreno najpierw przedstawia przesłanie Starego Testamentu w powyższej kwestii. Po krótkim wprowadzeniu teologicznym podejmuje kluczowe zagadnienie – *Jahwe jako król Izraela*, aby następnie przejść do omówienia historii monarchii Narodu Wybranego. Na tym podłożu analizuje J 1,19–12,50, tzw. Księgę świadectw i znaków. Centrum tego rozdziału stanowi egzegza tekstów mówiących o spotkaniu Jezusa z Piłatem (18,28–19,16a). Są one jasno przedstawione (także w kwestii wizualnej i estetycznej), a zarazem dokładnie wyjaśnione. Przysłowiową „kropką nad i” jest zatrzymanie się (s. 185) nad wypowiedzią Piłata, który w odpowiedzi na słowa arcykapłanów, aby nie pisał w tytule winy skażać „Król żydowski”, odrzekł: „Com napisał, napisałem” (J 19,22).

Następny rozdział „Jezus, Nowa Świątynia” (s. 187–233), dla lepszego zrozumienia tego określenia autor rozpoczął od wyjaśnienia i znaczenia tytułu „Syn Człowieczy”. Wśród tekstów IV Ewangelii najwięcej uwagi poświęcił w. 51 z rozdziału 1: „Zaprawdę, zaprawdę powiadam wam: Ujrzyście niebiosa otwarte i aniołów Bożych wstępujących i zstępujących na Syna Człowieczego”. Wers ten stał się punktem wyjścia do głównego aspektu rozdziału *Jezus i świątynia*, w którym prof. García-Moreno wykazał, że Jezus utożsamiał się ze Świątynią, przedstawiając siebie jako ostateczne mieszkanie Boga wśród ludzi.

Rozdział 6 Ewangelii wg św. Jana stał się podstawowym tekstem rozdziału VI „Chrystus, Chleb zesłany z nieba” (s. 235–257) przedstawianej książki. A. García-Moreno, po odpowiednim wprowadzeniu, wyróżnił i opracował dwie mowy Jezusa, które zatytułował: Chleb życia (6,35-50) i Chleb żywy (6,51-58). W związku z sprzeczką Żydów (6,52) i odejściem niektórych spośród uczniów Chrystusa (6,60-67), dodatkowym, szerszym komentarzem opatrzył w. 51, zwłaszcza słowa „Chlebem, który Ja dam, jest moje ciało, [wydane] za życie świata”.

W rozdziale VII „Światłość, Pasterz, Zmartwychwstanie” (s. 259–331) znajdujemy wprawdzie studium nad formułą „Ja jestem”, a następnie przedstawienie kolejnych tytułów Jezusa: „Ja jestem światłością świata” (8,12), „Ja jestem dobrym pasterzem” (10,11), „Ja jestem bramą owiec” (10,7), „Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem” (11,25). Szczególnie mocno jest rozbudowana egzegeza tytułów Dobry Pasterz oraz Zmartwychwstanie i Życie.

Rozdział VIII „Droga, Prawda, Życie” (s. 333–384). „Ja jestem drogą i prawdą, i życiem” (14,6) – słowa z „Mowy pożegnalnej” Jezusa. Każdy z tych tytułów został gruntownie przedstawiony zarówno w aspekcie filologicznym, historycznym, jak i teologicznym. Jedną z myśli tego rozdziału: „Chrystus jest prawdą, gdyż w Nim odsłania się Boży zamiar odkupienia i zbawienia człowieka. Nie tylko objawia Ojca, ale przede wszystkim realizuje misterium zbawienia. Jezus jest posłany przez Ojca nie po to, aby świat potępić, ale zbawić. W końcu w samej idei pojęcia «prawda», już w Starym Testamencie termin *émet* był głęboko związany z terminem *hésed* (miłosierdzie, miłość, łaska, dobroć, itd.)...” (s. 372).

Ostatni rozdział został zatytułowany „Pan mój i Bóg mój” (s. 385–421). Wracają w nim zagadnienia Królestwa i Króla, gdyż – jak pisze sam autor – „Kwestia Królestwa jest tematem centralnym w nauczaniu Jezusa” (s. 385). Nie powtarza jednak tekstów z rozdziału IV, ale je poszerza. Pojawia się nowe studium nad tytułem Kyrios w Biblii, poruszono „skandal” ukrzyżowanego Króla, omówione zostało znaczenie umycia uczniom nóg przez Jezusa (J 13,1-20) oraz cudowny połów ryb (J 21,1–14). Kulminacją rozdziału jest egzegeza słów Tomasza Apostoła „Pan mój i Bóg mój” (J 20,28).

W podsumowaniu swej książki Antonio García-Moreno, podobnie jak w rozdziale I wprowadzającym, nawiązuje do *Tertio Millennio adveniente*, do wezwania, aby ponownie odkryć przesłanie ewangeliczne: „Jezus Chrystus – wczoraj i dziś, ten sam także na wieki” (Hbr 13,8). Książka ta ma w tym pomóc – i pomaga. Jest solidnym studium nad chrystopologią IV Ewangelii, bardzo dobrze przygotowana i wydana zarówno w wersji hiszpańskiej, jak i włoskiej (W wersji włoskiej, jedynym mankamentem może być niedokładność w indeksie cytowanych osób. Zasadniczo są tylko odniesienia do bibliografii i pojawiają się numery fikcyjnych stron, np. 525, a książka ma przecież 509 stron!). Dodatkowym jej atutem jest to, że jak na europejskie ceny jest przystępna pod względem finansowym. Warto też dodać, że jej autor korzysta również z prac biblistów polskich (A. Jankowskiego, J. Kudasiewicza, M. Wojciechowskiego).

Ks. Janusz Wilk